

Om indsamlingen af håndskrifter og arkivalier til Det kongelige Bibliotek

Af førstebibliotekar, dr.phil. Svend Gissel

Artiklen bygger hovedsagelig på forfatterens foredrag om "Accessionspolitik" på den nordiske håndskriftkonference i Reykjavík 1983.

Det emne, der her skal behandles, kan bedst indkredses ved afgrænsning udadtil, i første række i relation til det danske arkivvæsen.

Medens Det kongelige Bibliotek i København fra 1697 har modtaget pligt-aflleverede trykte bøger, har erhvervelsen af håndskrifter især siden grundloven 1849 bygget på frivillighed, dette i modsætning til Rigsarkivet (Gehejmearkivet), hvis grundbestand af arkivalier bestod af administrationsapparatets pligt-aflleverede papirer. Det var således et grundlæggende princip for fordelingen, at de offentlige papirer gik til arkivvæsenet, de private først og fremmest til biblioteksvæsenet. I logisk følge heraf har nationalbiblioteket den dag i dag i modsætning til Rigsarkivet en årlig bevilling til køb af håndskrifter.

Når dette er sagt, skal det dog straks tilføjes, at det især i Enevældens tid indgik i håndskrifter til Det kongelige Bibliotek, som ikke ganske let ville have fundet vej til et privat bibliotek. Jeg skal ikke fordybe mig meget i dette, men blot anføre, at forskellige håndskriftgrupper af upåtvivlelig samfundsmæssig, ja endog kameral interesse, men uaktuelle for den ældre Enevældes administratorer, såsom lovhåndskrifter ældre end Kongeloven og Danske Lov, materiale om mål og vægt ældre end Ole Rømers reform, jordbøger fra erobrede og atter opgivne provinser (Svensk Pommern), samt håndskrifter beslaglagte ved kirkelige institutioners sækularisering, indlemmedes i biblioteket. Hvis man ser sagen fra arkivets side, var der altså i virkeligheden tale om en art kassation til fordel for de nye store arkivrækker. En særstilling indtog ældre adkomstdokumenter, regnskaber og udenrigsakter, som Gehejmearkivet lagde vægt på enten selv at bevare eller selv at kassere. Langt den overvejende del af Det kongelige Biblioteks håndskrifter havde det tilfælles, at de ikke tjente til hævelse af monarkiets juridiske og

økonomiske rettigheder. Det må til det anførte bemærkes, at langt de fleste af bibliotekes lovhåndskrifter har været i privateje, hvilket indikerer, at talrige lovhåndskrifter, der må have stået til rådighed for central-, lens-, og lokal administration, i stort omfang må være destrueret af det offentlige.

Vidnesbyrd om sådan destruktion mangler ikke: I et reskript fra 22. februar 1672 pålagdes det gehejmerådets sekretær Peder Schumacher Griffenfeld omhyggeligt at arkivere de breve og dokumenter, "som magt påligger", og at kassere og brænde de øvrige. På samme måde, som Christian 4. havde ladet mange papistiske bøger fute af, fulgte nu Christian 5. i hans spor. Man ønskede sandelig ikke retsregler fra adelsvældens tid.

Der findes en interessant parallel hertil fra meteorologiens område: Efter Ole Rømers reform 1683 fandt der en konsekvent udrensning sted af de gamle skæppemål. Et slående vidnesbyrd herom er det, at repræsentationen af gamle skæppemål på danske museer er minimal, hvorimod der bl.a. i Sverige er bevaret et meget righoldigt materiale af denne art. Dette er et illustrerende eksempel på, hvordan den absolutistiske stat øvede censur, også på rent praktiske områder. Hvad arkivvæsenet angår, finder vi så sent som 1826 en aflevering af væsentlige arkivfunds, nemlig den store samling af gamle danske adelsbreve, ja selv en samling breve til danske konger, til kongens bibliotek, hvilket som så meget andet udsprang af pladsproblemer. Det drejede sig her igen om sager uden for den praktiske politik og administrations sfære (jfr: Gehejmearkivets aflevering 1784 af Matthias Moths store håndskrevne danske ordbog). I tidligere århundreder var sådanne papirer uden tvivl blevet kasseret; men nu havde man Det kongelige Bibliotek, og derfor blev de reddet. I arkivlitteraturen finder man om institutionsarkivers tilstedeværelse i Det kongelige Bibliotek undertiden det udtryk benyttet, at de var "havnet" i biblioteket (Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse II, 1983, s. 933). Dette er - forekommer det mig - at slippe vel let uden om denne problematik, der burde studeres nærmere fra såvel Rigsarkivets som Det kongelige Bibliotekets side. Der er for mig at se tale om en helt bevidst politik, hvilket yderligere sandsynliggøres af, at de to institutioner i en periode, nemlig 1730-1748, havde samme chef, historikeren Hans Gram.

Med arkivets chefskifte 1882 og med loven om Rigsarkivets oprettelse 1889 blev arkivet med ét slag den dominerende samling af utrykt materiale i Danmark, med såvel historisk som politisk og administrativt sigte, og den dynamiske rigsarkivar A.D. Jørgensen sørgede for, at loven øjeblikkelig fik praktisk effekt, for Det kongelige Biblioteks vedkommende først og fremmest derved, at de 1826 modtagne sager - men også andre - blev "hjemkaldt" til Rigsarkivet. Dette mellemværende mellem de to nationale institutioner indgik i en nøje planlagt kampagne fra arkivets side, og det bliver nødvendigt at

gå nærmere ind herpå, da A.D. Jørgensens synspunkter er aktuelle den dag i dag, ja måske mere end nogensinde, hvilket indvirker føleligt på Det kongelige Biblioteks accession.

Alvoren i bibliotekets situation træder måske klarest frem i en passus hos Rigsarkivets juridiske pennefører, dr.jur. Inger Dübeck, der 1982 i sit skrift "Statmagt og arkiver. Det offentliges ret til arkivalier", s. 119, skriver følgende: "Formålet med oprettelsen af arkiver var tidligere primært det offentlig-retslige hensyn at sikre den fortsatte bevisfunktion af de opbevarede dokumenter, protokoller m.v. Denne historiske begrundelse kan for så vidt stadig lægges til grund som en delbegrundelse, selv om formålet med statsarkiverne i de sidste 100 til 150 år i stigende grad er blevet at sikre forskningen og offentligheden adgang til arkivalerne, samt det mere museale hensyn, at sikre og bevare nationens skriftligt nedfældende kulturklenodier, som også er primært offentligretlige hensyn."

Her er altså ikke længere alene tale om materiale til dokumentation af statens rettigheder eller om statsarkivalier i det hele, men i princippet om håndskrifter af enhver art, hvadenten de er offentlige eller private. Hvor går da grænsen, og indrømmes der i det hele taget Det kongelige Bibliotek noget specielt indsamlingsområde? Herom skriver en af de veltjente arkivarer i Rigsarkivet: "Hovedprincippet er i dag, at centraladministrationens arkivalier som f.eks. jordebøger og adkomstsamlinger, bør opbevares i Rigsarkivet, mens håndskrifter, hvis litterære/historiske værdi er større end den egentlige arkivalske, f.eks. nekrologier og årbøger, bør opbevares i Det kongelige Bibliotek" (Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse I, 1983, s. 933). Jeg kan fuldtud tilslutte mig denne formulering; men jeg betvivler stærkt, at Inger Dübeck gør det. Rigsarkivets juridiske konsulent skriver nemlig vedrørende gamle, historisk værdifulde privatarkiver: "Det forekommer mig utvivlsomt, at et helt ukendt Saxo-manuskript, som uventet blev fundet, måtte betragtes som et nationalklenodie og som fælles kultureje, der bør afleveres til Rigsarkivet eller Det kongelige Bibliotek" (Statmagt og arkiver, 1982, s. 107). Man kan undre sig over, at biblioteket overhovedet er nævnt; men der kan vel næppe være tvivl om, at forfatteren giver Rigsarkivet forrang - også i den nævnte sammenhæng - og dermed ser bort fra den arbejdsdeling, som vel ellers i store træk har vundet hævd, og som tildeler biblioteket private håndskrifter med særligt henblik på skønlitterære og faglitterære forfattere samt kunstneres litterære efterladenskaber som særligt område.

Senere har Inger Dübeck (den 20. april 1983) i et notat om beskyttelse af arkivalier i Danmark (Indgivet til Udvalget om beskyttelse af kulturværdier i Danmark m.v.) fremført Rigsarkivets ønsker om beskyttelse af historisk værdifulde arkivalier i privat eje ved arkivets foranstaltning. Det specificeres

ikke, hvilket materiale der her tænkes på, uagtet forfatteren selv citerer følgende udtalelse fra det svenske Rigsarkiv i en tilsvarende sammenhæng: "Sådana arkivhandlingar och handskrifter som är att hänföra till svenska förfätteres och tonsätteres efterlämnade manuskript och andra handlingar föreslås dock...falla under kungl. bibliotekets ansvarsområde". Da fru Dübeck afslutter sit notat med den bemærkning, at de forestående regler om beskyttelse af arkivalier tænkes indarbejdet i et udkast til en arkivlov, der efter det foreliggende (Statsmagt og arkiver, 1982) konsekvent vil hævde Rigsarkivets interesser over for andre interesser, må man fra bibliotekets side følge disse planer med den største opmærksomhed. Som bekendt er lovudkastet til behandling i øjeblikket (dec. 1990).

Efter dette generelle indslag er det min hensigt lidt mere indgående at belyse Rigsarkivets og Det kongelige Biblioteks holdning til statslige og private papirer.

Rigsarkivar A.D. Jørgensens af ministeriet støttede tanke var, at man på en så omfattende måde som muligt sikrede statens besiddelser af alle de aktstykker, protokoller, regnskaber m.v., som *indkom til eller udgik fra* dens administration i videste forstand (en som det skal ses meget vidtgående formulering, der faktisk sprængte rammene for statsarkivvæsenet og bevægede sig ind på privatarkivernes område), således som det fremgik af en ministerial skrivelse af 19. december 1884 (altså flere år før oprettelsen af Rigsarkivet og Rigsarkivarembetet). Allerede i et cirkulære af 15. januar 1885 tog justitsministeriet imidlertid det interessante forbehold, at reglen ikke skulle gælde, såfremt de pågældende papirer ifølge selve det øjemed, hvori de var blevet til, var bestemt til at udleveres til private. Denne indskrænkning var begrundet i en anden af A.D. Jørgensens tanker, nemlig planen om indførelsen af proveniensprincippet til arkivernes ordning, hvorimod man tidligere havde lagt større vægt på arkivaliernes indhold eller kronologi, en ordningsmåde, der ellers som bekendt har været mere brugt i bibliotekerne. Breve fra administrationen til private vil jo if. proveniensprincippet havne hos disse. Var man gået frem efter den oprindelige formulering, ville følgerne for samlingerne af private papirer uden for arkivvæsenet, altså bl.a. i bibliotekerne, have været temmelig uoverskuelige.

A.D. Jørgensen fik således fastlagt hovedprincippet for afgrænsningen mellem de statslige samlinger i Rigsarkivet og de private håndskriftsamlinger, der først og fremmest fandt deres hjemsted i Det kongelige Bibliotek og andre store biblioteker. Det var forbeholdt A.D. Jørgensens (død 1897) efterfølgere i større omfang også at hævde arkivernes ret til private arkiver (Det bedes bemærket, at der i arkivvæsenet skelnes mellem private arkivalier og håndskrifter).

Iøvrigt kan det diskuteres, hvor historisk velfunderet Rigsarkivets monopol på de statslige papirer er. At der ved køb i god tro kan ske *exstinktion* af statens ret, afvises af Inger Dübeck, medmindre de statslige arkiver skulle komme ind på i fremtiden selv at afhænde historisk værdifulde arkivalier og derved skabe en sådan legitimationssituation, at den mindre absolutte vindikationsregel vedrørende betroelsestilfælde tilsidesættes (Statsmagt og arkiver, s. 80, 89). Jeg er ikke kvalificeret til at gå ind i en juridisk diskussion om dette, men skal blot minde om, at arkivvæsenet ligesom i tidligere århundreder (jfr. min omtale i det foregående) er undergivet kassationsnødvendighedens lov, som vel ikke uden videre lader sig forene med et absolut statsmonopol. Det er vel også tankevækkende, at der som vist i det foregående faktisk er sket en holdningsændring hos centralarkivet siden Enevældens dage. Det samme gælder bortfald af statens ret ved *hævd*, idet der på dette punkt er sket en tydelig ændring af den retlige tankegang siden lensvæsenets dage. Arkivvæsenets i dag aktuelle synspunkt som repræsenteret ved Inger Dübeck er dette, at statens ret ikke kan bortfalde, hverken ved *exstinktion* eller ved *hævd*; men det indrømmes, at retsgrundlaget ikke er synderlig holdbart.

Det virkemiddel, som A.D. Jørgensen og hans efterfølgere frem for alt bragte på bane, når de søgte at erhverve sådanne papirer til Rigsarkivet, som efter proveniensprincippet burde høre hjemme i statens centrale arkiv, var og er *vindikationsøgsmålet*, såfremt ejeren ikke vil gå ind på en frivillig ordning. Derimod mener Inger Dübeck, når talen er om tidligere jorddrotlig forvaltning og patrimonial jurisdiktion, ikke, at staten bør gøre sit krav gældende ved forvaltningstvung eller umiddelbar fogedforretning, "selv om en sådan fremgangsmåde set fra arkivernes side kunne anses for ønskværdig"; forfatteren tager her hensyn til, at arkivalierne nu normalt vil befinde sig hos sene efterkommere af de oprindelige embedsforpligtede eller hos fjerne omsætningserhververe; jfr. omtalen af *ekstinktion* og *hævd* i det foregående (Statsmagt og arkiver, 1982, s. 65).

Det må her understreges, at hvor kraftigt end rigsarkivarembudet, endog med støtte fra ministeriet, fra A.D. Jørgensens dage har hævdet retten til vindikation, kan Inger Dübeck dog kun pege på enkelte tilfælde (Collinsagen 1885), i hvilket vindikationen rent faktisk er blevet gennemført. Omend vindikationstruslen utvivlsomt har haft psykologisk virkning og derved været til støtte for arkivets bestræbelser, er de rejste sager iøvrigt blevet ordnet i mindelighed med *courtoisie*, som det hedder, nemlig ved modydelser. Over for godsejere (bl.a. tidligere lensbesiddere) har især landsarkiverne strakt sig vidt ved deponeringsordninger, der er i strid med statens ejendomsret.

Når jeg er gået så nøje ind på disse arkivretlige forhold, skyldes det, at de implicit har meget stor betydning for Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling og andre danske håndskriftsamlinger. Også for bibliotekernes vedkommende kan vindikation komme på tale, nemlig til hævdelser af bestemmelser i testamenter eller større købskontrakter. Ligesom arkiverne har imidlertid også bibliotekerne været tilbageholdende på dette punkt. Langt mere vidtrækkende betydning har det, at den forvaltningstvung, som jeg har anført i anden forbindelse, rent faktisk blev taget i anvendelse over for Det kongelige Bibliotek i A.D. Jørgensens dage. Efter fremkomsten af de sidste års arkivretslige publikationer ved Inger Dübeck kunne det tænkes, at Rigsarkivets ledelse har planer om mere eller mindre vidtgående justeringer i forbindelse med den nye arkivlov, også i forholdet til Det kongelige Bibliotek. Jeg finder det derfor fornødent at bringe problematikken frem, bl.a. ved denne lejlighed.

Jeg ønsker for så vidt ikke at tage afstand fra de fra arkivside hævdede synspunkter vedrørende statslige papirer eller politikeres private papirer. Det står uden videre klart - i alt fald i Danmark, at Rigsarkivet har ret til statslige papirer og står stærkt m.h.t. kilder til vor stats historie, også kilder af privat herkomst, bortset fra de litterære. Derimod må jeg gøre opmærksom på, at forholdene ikke altid er helt så enkle, som de fremstilles i den arkivretlige litteratur. Jeg mener, og jeg vil vel her få tilslutning fra mange, at det er vigtigere, at politikernes papirer og selv statspapirer overhovedet bevares i en offentlig institution, end at de med udsigt til fogedforretning, vindikation eller forvaltningstvung fra Rigsarkivets side risikerer at blive tilintetgjort af deres ejere. Motiverne til, at private destruerer papirer i deres besiddelse kan være forskellige. En sådan fremfærd kan skyldes personlige eller kommercielle hensyn eller tilgængelighedsproblemer, men tillige ønsket om selv at foretage en eventuel kassation. Hvis Det kongelige Bibliotek af en eller anden grund får mulighed for at bevare vigtige papirer, som det ikke har været muligt at erhverve til Rigsarkivet, bør biblioteket formentlig ikke holde sig tilbage, omend en sådan indsats kan koste penge. Transaktionen bør i givet fald naturligvis ske i samråd med Rigsarkivet. Det er i sådanne tilfælde ikke utænkeligt, at bl.a. hensynet til den tidligere ejer kan umuliggøre senere forvaltningstvung fra Rigsarkivets side; men det er vel også meget muligt, at mellemværendet på et eller andet tidspunkt vil kunne løses i almindelighed mellem arkiv og bibliotek, nemlig såfremt der *ikke* er pålagt biblioteket særlige forpligtigelser i forbindelse med erhvervelsen.

Det kan iøvrigt bemærkes, at Det kongelige Bibliotek - så vidt det er mig bekendt - for nyere papirers vedkommende lægger større vægt på at erhverve originalerne, end Rigsarkivet gør, hvilket naturligvis hænger sammen med, at

biblioteket i modsætning til arkivet har årlige bevillinger til indkøb. For Rigsarkivet spiller xeroxkopiering af eksterne sager en større rolle end for biblioteket. Det er derfor tænkeligt og også forekommet, at Rigsarkivet har ladet sig nøje med en kopi, hvorimod Det kongelige Bibliotek har købt originalen. Generelt må det fremhæves, at bibliotekets accession er og må være langt mere selektiv end arkivets, idet langt de fleste erhvervelser sker inden for danske kulturlivs område; men undtagelser forekommer. Ser man nærmere på det politiske felt, er det jo naturligt, at de største samlinger findes i Rigsarkivet, hvortil må føjes Folketingets Bibliotek og Arkiv; men forskellige hensyn har gjort, at socialistiske politikeres papirer let finder vej til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. Af lignende årsager er dele af materialet vedrørende Spaniensfrivillige kommet til Det kongelige Bibliotek, materiale vedrørende Besættelsestiden til Det kongelige Bibliotek og Danmarks Frihedsmuseum og moderne samfundskritik (f.eks. landsretssagfører Carl Madsens arkiv) bl.a. til Det kongelige Bibliotek, som det da påhviler at efterkomme de pågældendes donatorers ønsker, naturligvis uden at forflygtige andre personlige eller institutionelle hensyn. Hele dette problemkompleks kan motivere nytænkning m.h.t. klausulering og utrykt materiale og må vel også før eller senere gøre det for Rigsarkivets vedkommende, hvilket næppe vil komme arkivet eller staten til skade. Jeg kan slutte omtalen af disse forhold med at omtale, at alt det pågældende - tildels kontroversielle materiale - er kommet til Det kongelige Bibliotek som gave.

Som indledningsvis fastslået hviler bibliotekets erhvervelser af håndskrifter på frivillighedens grund. Dette gælder i dag, men i mindre grad i Enevældens tid, papirer af politisk interesse, som det gælder papirer vedrørende bibliotekets hovedområde, det kulturelle liv i den danske - tidligere den dansk-norske konges riger og lande. Forhåbentligt sårer jeg ikke skånske følelser, når jeg som et af de ældste eksempler nævner erhvervelser med relation til det tidligere Østdanmark, især Tycho Brahes papirer, der allerede erhvervedes af Frederik 3., og heller ikke islandske med omtalen af Brynjólfur Sveinssons membraner og papirhåndskrifter, der kom til København i den samme konges tid p.gr.a. Islands daværende samhørsforhold med Danmark. Interessen for lærde og antikke sager af kulturel betydning er således gammel på Det kongelige Bibliotek; men sådanne samlinger bidrog jo også til at kaste glans over den nye Enevælde, ligesom selve biblioteksbygningen, det nuværende Rigsarkiv. Men ligesom Gehejmearkivets bestand forsvarede monarkiets rent faktiske rettigheder, således var biblioteket først og fremmest et ideologisk rustkammer med passende international repræsentation for de monarkiske dicipliner kunst, krigsvidenskab og retsvidenskab. Gennem 1700-tallet dyrkedes mere end nogensinde monarkiets glans ved erhvervelsen af

bl.a. talrige illuminerede håndskrifter fra europæisk middelalder, især fra danske rigmænd og lærde; men samtidig satte gennem 1600- og 1700-tallet de store videnskabelige og topografiske samlere, mest historikere, deres præg på bibliotekets håndskriftsamlinger. I Enevældens tid før 1848 var Det kongelige Biblioteks håndskrifterhvervelser især af lærdomshistorisk og mest faghistorisk karakter. Men i løbet af 1800-tallet og endnu mere i 1900-tallet skete der det afgørende, at nationalbiblioteket fortrinsvis blev et hjem for skønlitterære og faglitterære forfattere, samt kunstneres og andre kulturpersonligheders papirer. Bibliotekets kulturelle horizont blev altså - hvad accessionen angår - i stigende grad koncentreret om det danske åndsliv, men til gengæld udvidet til dette i bredeste forstand. Samtidig forsvandt for bibliotekets vedkommende det statspolitiske moment, hensynet til kongemagtens og statens særlige interesser. Det kan således i flere henseender hævdes, at Rigsarkivet og Det kongelige Bibliotek i dag supplerer hinanden godt, og det vil i mine øjne være lykke, hvis denne tilstand kunne fortsætte.

Den - også i nordisk forstand - mest storstilede illustration af det samvirke, der eksisterer mellem Rigsarkivet og Det kongelige Bibliotek, er den udveksling af håndskrifter, der fandt sted i forbindelse med overdragelsen 1929 af Kong Valdemars jordebog (*Liber census Daniæ*) fra Sverige til det danske Rigsarkiv, der desuden fik Eline Gøyes jordebog og Helsingør stads privilegier. Disse klenodier tilhørte imidlertid Kungl. biblioteket i Stockholm, som til gengæld fik Kong Christoffers landslag, Nydala klostres kopibog og *Chronica sclavica* fra Det kongelige Bibliotek i København. Også Rigsarkivet i Stockholm deltog i handelen og afleverede til Rigsarkivet i København Münchensamlingen og dertil bl.a. forskellige breve og regnskaber af dansk proveniens, men modtog Sturearkivet, de Coyet'ske embedsarkiver, samt forskellige andre svecica. Tilbage stod Det kongelige Bibliotek i København, hvorfra overbibliotekar Carl S. Petersen 22. februar 1929 ytrede ønske om N.F.S. Grundtvigs arkiv, samt Johan Ludvig Heiberg og Johanne Louise Heibergs arkiv, der begge befandt sig i Rigsarkivet, som modydelse for de til Kungl. biblioteket afleverede håndskrifter, med den begrundelse, at disse arkiver formentlig rettest hørte hjemme i Det kongelige Bibliotek. 1941 overdrog Rigsarkivet da Grundtvigarkivet til biblioteket, men ikke Heibergarkivet, da dette ansås for et embedsarkiv, idet Heiberg var chef for Det kongelige Teater; men overdragelsen måtte yderligere honoreres fra Det kongelige Biblioteks side, nemlig med politikeren Orla Lehmann's arkiv. Betragtes udvekslingen af Grundtvig- og Lehmann-arkiverne isoleret, er den et godt vidnesbyrd om arbejdsdelingen mellem de to institutioner.

Afgørende betydning for fastlæggelsen af vor håndskriftafdelings accessionspolitik fik den omtalte overbibliotekar, litteraturhistorikeren Carl S.

Petersen, der var chef for Det kongelige Bibliotek 1924-43, og historikeren, førstebibliotekar Kåre Olsen, der ledede Håndskriftafdelingen i den lange år-række 1941-1976.

Allerede 1905 indgik den stor Collin'ske samling af danske forfatteres, især H.C. Andersens, breve og manuskripter. Derefter fulgte slag i slag Georg Brandes' arkiv og den Hegelske brevsamling, Marx Nielsens Samling af danske forfatteres manuskripter, blandt hvilke især må nævnes J.P. Jacobsens og Jeppe Aakjærs, dertil bl.a. Herman Bangs, Gustav Wieds og Kr. Erslevs efterladte papirer. Efter 2. Verdenskrig fulgte Karen Blixen, Martin Andersen Nexø, Johs. V. Jensen, H.C. Branner, Martin A. Hansen, Kaj Munk, Kjeld Abell, Poul Henningsen, Aksel Sandemose, Peter Freuchen, Carl Nielsen, Oluf Høst, J.F. Willumsen, Betty Nansen, Niels R. Finsen, August Krogh, Henrik Dam, Vilhelm Grønbech, Erik Arup, Henrik Pontoppidan, Tove Ditlevsen, Valdemar Rørdam, Poul Uttenreiter ("Klingen"), Hans Scherfig, Carl Madsen, Otto Gelsted, Henning Kehler, Kaj Birket-Smith, Sophus Claussen, Tom Kristensen, Hans Kirk, Ole Sarvig, Thorkild Bjørnvig, Frank Jæger, Dea Trier Mørch og mange, mange flere. Det lader sig uden overdrivelse påstå, at der ikke er mange afskygninger af det danske åndsliv, der mangler i Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling, og at der heller ikke er mange *lokale* forfatterskaber af betydning, der ikke er repræsenteret. Som en god kollega ved en anden institution har sagt til mig: Der er nok til alle; vi har alle mere end nok at gøre med at accessionere og ordne de samlinger, der kommer ind.

Ser vi tilbage på de arbejdsopgaver, der er tildelt Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling, er de jo som allerede nævnt afhængige af bl.a. forholdet til arkivvæsenet; men det er vigtigt at slå fast, at afdelingens arbejdsområde ikke alene er dikteret udefra. Faktisk er den i endnu højere grad naturgiven, nært forbunden som den er med det danske nationalbiblioteks samlinger på den trykte bogproduktions område, kort- og billedområdet og musikkens område. Overalt i disse samlinger er det det danske kulturliv, som er sat i højsædet, bortset fra, at pligtafleveringen af trykte bøger, kort, billeder og musikaler udstrækker sig universelt til alt materiale trykt inden for Danmarks grænser. Omend Håndskriftafdelingen fra gammel tid er universelt anlagt, har denne afdeling i dag ikke denne dimension, i hvert fald kun i yderst begrænset omfang.

De *undtagelser*, som fortsat forekommer, bygger udelukkende på det frivillighedens princip, som er det allervigtigste kendetegn for vor accession, dette i forbindelse med den forpligtelse, der påhviler os, til at sørge for, at intet væsentligt går tabt. Hellere end at risikere dette, bryder vi med vore naturgivne og aftalte grænser. Men vi ønsker, at dette sker i forbindelse med

rette vedkommende og frem for alt i harmoni med vore danske og nordiske søsterorganisationer.

Udviklingen af Det kongelige Biblioteks håndskriftaccession med hovedvægten lagt på dansk åndsliv blev ikke mindst for lærdomshistoriens vedkommende meget styrket ved overførelsen 1938 af det københavnske universitetsbiblioteks håndskriftsamlinger. Som bekendt brændte Universitetsbiblioteket i 1728. I det nye universitetsbibliotek indgik ikke mindst naturvidenskabsmænds og andre lærdes papirer, ligesom det bør nævnes, at Rostgaards Samling er af betydning for 1600-tallets danske litteraturhistorie. Iøvrigt bør i denne sammenhæng fremhæves H.C. Ørstedes og Søren Kierkegaards papirer, af hvilke de sidstnævnte har den allerstørste internationale betydning.

I det daglige er det jo de private håndskriftsamlinger, der kendetegner accessionen, og således har det været gennem århundreder. Disse private fonds har tilhørt adelsfolk, borgerlige rigmænd, embedsmænd, lærde og litterater. En hel del håndskrifter og arkivalier findes endnu rundt om på herregårde; men ellers må man i vore dage mest opsøge breve og manuskripter i produktionsleddet og er derfor mest koncentreret om enkelte forfattere eller kunstnere og deres kreds. De sociale forhold begunstiger ikke længere fremvæksten af store, bredt anlagte private håndskriftsamlinger i Danmark, omend samlere i mindre format stadig forekommer. Håndskriftsamlingen fører - inden for de givne grænser - en meget aktiv accessionspolitik for at komplettere sine samlinger. Det er dens opgave at være bredt kulturelt orienteret - således også om de private samlinger, der findes - og på passende tidspunkter at søge optaget kontakt med indehaveren eller boet. Dette sker i form af en privat henvendelse i forsigtig form. Man forsøger aldrig at lægge pres på ejeren, og man prøver så smidigt som muligt at indrette sig efter dennes ønsker, hvad enten han eller hun ønsker at skænke biblioteket sin samling som *gave*, eller et *køb* er nødvendigt.

Ønsket om at sælge breve og manuskripter, som traditionelt er begrænset, er steget gennem de seneste kriseår, til skade for balancen mellem udbudet og afdelingens budget. Der må derfor i dag prioriteres hårdere end for få år siden. Iøvrigt indgår naturligvis aftaler om tilgængelighed og udnyttelse af papirerne i accessionsaftalen, hvis tekniske side jeg iøvrigt ikke skal beskæftige mig med. *Deposita* kendes også, mest fra privatpersoner, medens det er mit indtryk, at f.eks. de svenske biblioteker modtager flere *foreningsarkiver* end de danske; vort mest markante eksempel er Studenterforeningens arkiv. Et interessefelt for et nationalbibliotek er naturligvis forlagsarkiver. Sluttelig skal det om Det kongelige Biblioteks accessionsvirksomhed på håndskriftområdet bemærkes, at man følger løbende med i inden- og udenlandske auk-

tionskataloger og også foretager køb, bl.a. hos Sotheby og Stargardt. Endvidere foretages der via en særlig kommission registrering af håndskrifter og arkivalier uden for biblioteket.

Medens - som det vil forstås - relationerne til det danske Rigsarkiv er meget mærkbare for Det kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling helt tilbage til bibliotekets oprettelse o. 1660, har forholdet til andre danske offentlige samlinger ikke nær den samme betydning, idet de ikke på samme vis som arkivvæsenet indvirker på bibliotekets accessionspolitik på håndskriftområdet.

Hvad de øvrige biblioteker angår, eksisterede der stiftsbiblioteker og biblioteker ved lærde skoler gennem det meste af Nyere tid. Til disse var Det kongelige Biblioteks forhold ekspansivt, dog næppe så meget for håndskrifter som for inkunabler vedkommende. Til i dag er der bevaret værdifulde samlinger af denne art i Ribe, Ålborg, Odense, Sorø, Næstved (Herlufsholm) og Roskilde. I 1900-tallet er der som bekendt etableret nye universiteter i flere danske købstæder. I tilknytning til det ældste af disse oprettedes Statsbiblioteket i Århus, som bl.a. fik en håndskriftsamling, hvis ældste dele byggede på donationer inden for det sønderjyske felt og missionshistorien, men hvis accession efterhånden er blevet meget alsidig, ved tilgang bl.a. "professorarkiver" fra de forskellige fakultetsområder, hvortil kom skønlitterære og bibliotekshistoriske papirer m.v., ikke mindst af lokal karakter. Også ved en række universitetsinstitutter i København og Århus samledes videnskabelige papirer. Samlinger af utrykt materiale opstod tillige ved en række andre institutioner såsom Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, Dansk Folkemindesamling, Kunstakademiets Bibliotek, Landbohøjskolens Bibliotek m.fl., alle i København, samt Erhvervsarkivet i Århus og Udvandrerarkivet i Ålborg; det gælder museer og lokalhistoriske arkiver.

Noteres må endvidere specielt fremvæksten af en række håndskriftsamlinger rundt om i Danmark med interessen koncentreret omkring en enkelt skønlitterær forfatter med lokal tilknytning. Her skal nævnes H.C. Andersens Hus i Odense, Herning Museum med Steen Steensen Blicher, Randers-egnens biblioteker med Henrik Pontoppidan, Roskilde Museum med Gustav Wied, Lemvig Museum med Thøger Larsen, Struer Museum med Johannes Buchholtz og Svendborg Museum med Johannes Jørgensen. Også samlinger omkring bestemte forfatterkredse forekommer, således fra Guldalderens Bakkehusets manuskriptsamling (nu i Frederiksberg kommunebiblioteker) og fra 1970'erne Arkiv for ny litteratur (omfattende Arena-forfattere) på Hald ved Viborg.

For Det kongelige Bibliotek betyder fremvæksten af alle disse samlinger en konkurrence, der vel kan volde biblioteket og forskerne problemer, men som langt fra alene er negativ. Et konsekvent monopol er vel sjældent af det

gode. Det kongelige Bibliotek har hverken lyst eller evne til at ind for statslig accessionstvung, og der er heller ingen tvivl om, at der med det nuværende net af samlinger kan sættes flere kræfter ind, såvel personelt som pekuniært, for at bevare de flest mulige papirer for efterverdenen.

Frivillighedsprincippet, som er gældende for Det kongelige Biblioteks accession af danske håndskrifter, er også mærkbart på det nordiske plan. Der forekommer erhvervelser af papirer, som kunne synes snarere at høre hjemme på et national- eller universitetsbibliotek i et af de andre nordiske lande. I sådanne tilfælde vil vor håndskriftafdeling på forhånd søge kontakt med den pågældende søsterinstitution, og kun hvis det er donators eller sælgers ufravigelige ønske at overdrage sagerne til Det kongelige Bibliotek, vil vi tage imod dem. Der er præcedens for en sådan fremgangsmåde i forholdet til Universitetsbiblioteket i Oslo og Landsbókasafn i Reykjavík, og det er nu tillige blevet lovet Landsbókasavn i Tórshavn, at ejere af færøske papirer fremtidig først vil blive henvist dertil. En lignende holdning vil blive indtaget over for det grønlandske landsbibliotek. Problematikken omkring de islandske håndskrifter er så velkendt, at jeg ikke skal behandle den her. Forhåbentlig er denne sag 1965 afgjort for altid; den har heldigvis ikke formået at skabe bitterhed mellem vore to folk, hvilket må anses for en meget stor lykke.

Medens vor nationale håndskriftafdelings accessionspolitik således forhåbentlig har fundet sit leje i forholdet til de nordiske broderfolk, er der fortsat megen usikkerhed til stede på det ikke-nordiske internationale plan.

Det kongelige Bibliotek har gennem tiderne - især fra private samlere - erhvervet en skat af middelalderlige "gyldne bøger" og andre betydningsfulde håndskrifter af international proveniens, blandt hvilke må fremhæves Poma de Ayalas "inkakrønike" fra ca. 1600, foruden orientalske og judaistiske håndskrifter, hvortil der er oprettet specielle afdelinger - også omfattende trykte bøger på de pågældende sprog. I de senere årtier er mulighederne for sådanne erhvervelser blevet meget små, dels p.gr.a. den voksende interesse i alle Verdensdele for nationale kulturklenodier, dels af økonomiske grunde. I visse tilfælde kan der måske forventes fremsat ønsker om returnering af de allerede erhvervede værdier til den pågældende stat. Vor forhåndsinstilling heroverfor må være den, at tidligere erhvervelser bør forblive, hvor de er.

Fra 1970 daterer sig UNESCO-konventionen om forebyggelse af og forbud imod ulovlig eksport, import og overdragelse af kulturel ejendom. På forhånd kan Det kongelige Biblioteks ønsker om at få fastere regler for beskyttelse af nationale kulturværdier synes at stride mod det af biblioteket iøvrigt hævdede frivillighedsprincip; men de store midler og den bevidste politik, man fra ikke-europæisk, nemlig amerikansk, side sætter ind på at er-

BUEN GOBIERNO LA PRECIÓN DE TOPA

marco ynga ynfante Rey lo lleua preso con su co
rona el capitan martin garcia de oyo la -

en el año 1532

capitan

En tegning fra et af Det kongelige Biblioteks håndskrifter af international proveniens: Guaman Poma de Ayala's krønike om Inkariget fra ca. 1600. - Erobrene med den sidste inka og hans guld.

hverve kulturskatte fra den gamle verden har gjort, at også vort bibliotek har måttet tage vor holdning op til revision. Der er jo nemlig rent forskningsmæssigt betydelig forskel på, om de håndskrifter, man skal sammenligne, befinder sig i den nordiske region, eller man skal søge nogle af dem i U.S.A. Herved skal ikke underkendes den væsentlige internationale forskning, der finder sted ved de amerikanske centre, eksempelvis Pierpont Morgan Library i New York. Der findes stadig nordiske håndskrifter, også middelalderlige membraner, i europæisk privateje, og det må være naturligt at arbejde for, at sådanne indgår i en nordeuropæisk, ikke nødvendigvis dansk, samling og ikke går til U.S.A. Det må, mener jeg, være en naturlig opgave for nordiske håndskriftsamlinger at samarbejde om at bevare vigtige håndskrifter fra vore lande i Nordeuropa.

Ved loven af 4. juni 1986 om sikring af kulturværdier i Danmark styrkedes statssamlingernes bestræbelser for at bevare nationale kulturgenstande, som er i privateje. Der nedsattes i kraft af loven et kulturværdisvalg bestående af rigsantikvaren, rigsarkivaren, direktøren for Statens Museum for Kunst, overbibliotekaren ved Det kongelige Bibliotek, samt formanden for Statens Museumsnævn, til at føre tilsyn med, at danske kulturværdier - herunder håndskrifter og arkivalier, der omfattes af loven - kun udføres af landet med speciel tilladelse, ligesom udvalget skal underrettes, når sådanne kulturværdier skifter ejer.

Loven omfatter følgende kulturværdier, der ikke er i offentligt eje:

- 1) kulturgenstande fra tiden før 1660
- 2) kulturgenstande, som har en værdi på 100.000 kr. eller derover, og som er ældre end 100 år

For fotografier, mønter og medaljer gælder specielle regler.

Iøvrigt kan kulturministeren, når særlige omstændigheder taler derfor, beslutte, at loven anvendes på en kulturgenstand, der ikke er omfattet af loven.

Den danske kulturværdilov er relativt liberal, således at ejeren af en kulturgenstand kan medtage den ved varig bosættelse i udlandet. Dette er i fuld overensstemmelse med det frivillighedsprincip, som biblioteket stedse har hævdet for erhvervelse af håndskrifter og arkivalier. Loven åbner imidlertid mulighed for, at Det kongelige Bibliotek og andre statsinstitutioner med særlig støtte kan købe en kulturgenstand til den højeste pris, der kan opnås ved salg på det frie marked, og 1988 erhvervede biblioteket således kobberstikkeren G.L. Lahdes (1765-1833) to stambøger med tegninger af blandt andre Bertel Thorvaldsen og C.W. Eckerberg.

Litteraturoversigt

ILSØE, HARALD: Kilder og litteratur til Det kongelige Biblioteks historie trykt 1844-1984. En udvalgsbibliografi. Det kongelige Bibliotek. 1984.